

Демократія як чинник ринкових перетворень

Розвинуті країни досягли високих економічних і соціальних показників завдяки вивільненню ринкових сил через демократизацію суспільних відносин. Демократія уможливила вільне політичне волевиявлення, вибір політичного ладу і державної системи, які забезпечили свободу підприємництва та стимулювання виробництва. Отже, економічні та політичні демократичні перетворення повинні здійснюватись паралельно.

Демократія (грец. *demos* – народ і *kratos* – влада) – система відносин у країні щодо формування влади і уряду з обраних народом представників.

Головними принципами демократії, що найбільш повно відображають її сутність як інституції громадянського суспільства, є: рівноправність усіх громадян, наділення їх соціальними, політичними, національними та іншими правами та свободами, що закріплюються в законі та традиціях, право на участь в управлінні державою і суспільством, підпорядкування меншості більшості.

Основою демократії в економічній підсистемі кожного суспільства, тобто національної економіки, є: економічна демократія, що означає реальну можливість і право реалізувати свої права власності (задеклароване і фактичне) працівника на свою робочу силу, на частку власності (колективної і державної) у формі певної кількості акцій та її реалізації через механізм привласнення економічного мінімуму дивідендів, або право на частку приватної власності, на управління власністю; право індивідів на власний розсуд обирати сферу діяльності тощо.

Економічна демократія – теорія, практика і наслідки втілення принципів демократії в економічні відносини, демократизація всього господарського механізму суспільства.

Історично економічна демократія розглядалася як складова частина загального процесу демократизації суспільства на шляху перетворення його на суспільство демократичного соціалізму. Економічною передумовою розвитку економічної демократії в капіталістичних і колишніх соціалістичних країнах стала необхідність посилення мотивації праці та підвищення її продуктивності.

На рівні національної економіки розвиток економічної демократії передбачає:

- наявність органів соціального партнерства або економічного самоуправління;
- процес залучення профспілок до співволодіння підприємством через збільшення частки участі (фондів) у прибутках підприємств;
- контроль виробничих рад за значною сферою господарської діяльності (зайнятість, соціальна політика, гуманізація праці тощо).

Діяльність держави повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для розвитку демократії національної економіки, саме тому за нею залишаються такі функції, як:

- забезпечення кредитів та інвестицій;
- розвиток системи навчання і перепідготовки кадрів;
- поширення засобів доступу працівників до виробничої економічної та іншої інформації на рівні підприємства, регіону, галузі тощо;
- визначення стратегії суспільного розвитку;
- розв'язання загальнонаціональних завдань;
- визначення пріоритетних напрямів в економіці тощо.

Демократія як спосіб державотворення і гуманізації суспільних відносин підлягає певному виміру на основі відповідних критеріїв, які групують на політичні, соціальні, організаційні, моральні, економічні. Кожній групі відповідає показник рівня демократії і поведінки влади та виборців щодо його дотримання.

1. Політичні критерії суспільної ефективності демократії – рівні політичні права партій і громадян: рівні права представляти свої програми щодо національного, політичного, ідеологічного, економічного, соціального, міжнаціонального розвитку країни виборцям.

2. Соціальні критерії – соціальна рівність: усі соціальні верстви виборців мають рівні права обирати владу (депутатів, президента, уряд, місцеве управління) і бути обраними.

3. Організаційні критерії – влада обраної виборцями більшості: владні структури формуються за принципом більшості отриманих голосів кандидатами на виборах.

4. Економічні критерії – добробут нації: діяльність демократичної влади повинна забезпечити економічне зростання, платоспроможність своїх громадян, соціальну справедливість, рівновагу і стабільність.

5. Моральні критерії – гідність і чесність представників влади: більшість і меншість, влада і опозиція діють згідно з Конституцією і законами країни, не допускають ідеологічних, національних, політичних, економічних, соціальних, організаційних спекуляцій, пам'ятають про пріоритет національних і державних, регіональних інтересів та інтересів осіб, а не своїх власних.

Мораль – це один із способів регулювання дій людини за допомогою норм, які ідейно обґрунтовані у вигляді ідеалів добра, зла, справедливості, гідності тощо. Разом із загальнолюдськими цінностями, мораль включає до себе історичні та класові норми, принципи та ідеали.

Мораль належить до основних типів нормативної регуляції дій людини, таких як право, звичаї та інші, перетинається з ними, і в той же час суттєво відрізняється від них. Так, можна сказати, що мораль є визначальним чинником господарського механізму нанорівня особистості. Регламентація економічної поведінки особистості здійснюється у відповідності до її економічних інтересів та ступеня розвитку морально-етичних якостей.

Основна суспільна функція моралі, яка визначає специфіку її соціального буття, – це функція регуляції людської поведінки та міжлюдських стосунків. Важливим чинником є формування суспільної національної моралі, як чинника формування міждержавних стосунків. Етика

міжнаціональних відносин визначає поступовий рух до вирівнювання рівня розвитку окремих країн до рівня можливості задоволення абсолютних потреб глобального суспільства.

За твердженням колективу провідних українських вчених, етичне вчення розширює етичний кругозір, формує культуру етичного мислення, кристалізує моральні почуття, сприяє виробленню моральних переконань, розвиває особистісний потенціал. Під моральним потенціалом слід розуміти гарантування учасникам економічних відносин у майбутньому дотримання визначених документальних та усних домовленостей, поширення моральних установок та їх удосконалення в процесі розвитку майбутніх поколінь людського потенціалу. Економічний зміст моральних установок економічних відносин полягає у відмові від великих короткострокових чи разових зисків, які можна отримати через нечесну систему дій, орієнтації на довгострокові моделі співпраці з отриманням сталих і поступово зростаючих доходів. Етичний аспект економічної прибутковості полягає в усвідомленні та управлінні власними моральними нормами.

Раціонально-теоретичний рівень суспільної моральної свідомості спрямований на вирішення головних питань сенсу життя, має чіткий, послідовний, раціональний і системний характер. Здійснення порядної економічної діяльності створює коло постійних партнерів, позитивний авторитет, полегшує переговорні процеси. Але у разі морального вибору між прибутковістю та порядністю, людина може приймати нераціональні рішення, які шкодитимуть її економічному зиску у разі виникнення протиріч із наявними моральними установками. Тому необхідним є виховання суспільної моралі сукупного людського потенціалу, його поширення на рівень ноосфери з метою недопущення збагачення морально вільних осіб за рахунок морально свідомих мешканців. Проте досягненню суспільної гармонії на основі всебічного застосування моралі в якості регулятора суспільних відносин заважає гедонізм.

Гедонізм – це філософсько-етичне вчення, згідно з яким прагнення отримання задоволення, насолоду є вищою метою та визначальним мотивом людської діяльності.

Головною метою взаємодії економіки, людини і соціуму є досягнення соціоекономічної рівноваги суспільства – такого стану суспільства, при якому має місце усталена відповідність між економічною та соціальною сферами, узгодженість інтересів окремих людей з інтересами соціальних, етнічних, релігійних та демографічних груп і верств населення, в тому числі й інтересами держави. Наприклад, наука соціоекономіка розглядає етнічність та релігійність як фактори економічного розвитку, що здатні стимулювати не лише збільшення обсягів виробництва, а й розвиток нових технологій. При цьому прийнято вважати, що релігійні основи світосприйняття здатні не лише розвивати етику праці особистості, а й є ґрунтом національних економічних цінностей. Розвиток суспільної нерелігійної моралі пришвидшує процеси етичного виховання особистості, не обмежує її

світоглядного кола, надає можливість вибору власної теологічної позиції та уникнення догматичних тверджень сутності та мети людського буття.

Економічні реформи є серйозним випробуванням для будь-якої демократичної країни. Річ у тому, що процес активізації підприємницької діяльності серед найширших верств населення тривалий і потребує усвідомлення суспільством його необхідності, великих капіталовкладень і концентрації зусиль на економічній трансформації.

Досвід таких трансформацій у різних країнах світу засвідчує, що початкові етапи реформ супроводжуються негативними економічними і соціальними процесами, що нерідко породжує зневіру населення і навіть суспільну паніку. Інколи важко досягти необхідної згоди з економічних питань між парламентом, Президентом та іншими політичними структурами. Уряди, які зважилися на проведення важких реформ, нерідко зазнають поразки на виборах, перш ніж реформи почнуть давати позитивні результати. Однак поглиблення демократизації, запровадження і сприйняття демократичних засад у політиці та в економіці як норми життя позитивно впливає на активізацію ділової активності, зростання капіталовкладень, зайнятості та обсягів виробництва і споживання загалом.

Найважливіше, що Україна повинна взяти для себе, аналізуючи процес ринкових трансформацій у світі, – це необхідність пробудження національної самосвідомості і гідності та використання досвіду країн в економічних перетвореннях, а також те, що фундаментальні економічні реформи мають відбуватися одночасно з демократизацією суспільства.

Політичні сили, які на виборах здобули більшість голосів народу, автоматично отримують мандат на формування керівних структур парламенту чи уряду. Якщо політичні сили, які здобули менше голосів, і задля того, щоб бути при владі, змовляються та витісняють тих, хто отримав більше голосів, це є порушенням принципів демократії. Такі політики – не демократи, оскільки ігнорують право соціальної рівності щодо волевиявлення більшості виборців. В Україні ідеї демократії нерідко використовують для утримання влади ті, хто її не втрачав з радянських часів.

Історія України свідчить, що так званий соціалістичний шлях розвитку їй було нав'язано. Насаджування соціалістичної ідеології, суспільної власності, колективної системи господарювання в сільськогосподарському секторі економіки, однотипної централізованої системи управління було наслідком її політичної залежності. Ставши політично незалежною державою, вона має здійснювати політичні та економічні перетворення відповідно до потреб українського народу.

Демократія і ринкова економіка – явища взаємозалежні. Ринкова економіка базується на вимогах об'єктивних економічних законів господарської збалансованості, товарообміну і товарного виробництва, а дотримуватися цих вимог належить конкретній людині – власнику капіталу, людині-підприємцю, людині-бізнесмену, тобто конкретному суб'єкту виробництва. Для того щоб конкретні суб'єкти виробництва могли виробляти товарів і послуг у такій кількості, такій якості, структури та асортименту, як

цього потребує суспільство, вони повинні мати економічну свободу і стимули здійснювати виробництво. Практика довела, що саме демократія забезпечує права і свободи будь-якого суб'єкта ринку, в тому числі й у сфері виробництва товарів і послуг. Вона формує серед усіх членів суспільства усвідомлення необхідності поваги взаємних прав і свобод, встановлення відносин співробітництва на засадах партнерства і взаємовигоди. Демократія не допускає несправедливої гіперболізації інтересів будь-яких суб'єктів влади і ринку, тим більше нечесного та незаконного привласнення нествореного ними продукту. Навпаки, вона спонукає до активної підприємницької діяльності, розширення її видів, справедливого розподілу продукту, об'єднання зусиль, праці і капіталу для досягнення позитивних економічних та соціальних результатів.

Ринкова економіка розвиває поділ праці не лише між виробниками всередині країни, а й між виробниками різних країн. Демократія забезпечує визнання й гарантії взаємовигідного партнерства у сфері міжнародного виробництва, торгівлі та інших видів діяльності. Вона спонукає до захисту відносин прав і свобод людини в політичній, економічній і соціальній сферах конституціями і законами країн, які запроваджують демократію і встановлюють відносини з іншими країнами.

Демократизація політичного та економічного життя країн сприяє міждержавному порозумінню, уніфікації законів, розвитку національних економік і міжнародних економічних відносин, вільному руху капіталів, праці, товарів, створенню потужних міжнародних фінансових інститутів, нагромадженню вільних кредитних та інвестиційних ресурсів, їх найефективнішому використанню. Отже, ринкові перетворення в Україні мають відбуватися на основі демократії.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.
6. Заблоцький Б. Ф. Перехідна економіка : посіб. / Заблоцький Б. Ф. – К. : ВЦ „Академія”, 2004. – 512 с. (Альма-матер).

7. Заблоцький Б. Ф. Розміщення продуктивних сил України : Національна макроекономіка : посіб. / Заблоцький Б. Ф. – К. : Академвидав, 2003. – 368 с. (Альма-матер).

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент